

6. Гранат Н. Л. Профессионализм как принцип организации и деятельности органов внутренних дел / Н. Л. Гранат // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность. – М., 1990. – С. 58–71.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ АКМЕОЛОГИИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Погребная В. Л.

Рассмотрены акмеологические категории «профессионализм» и «личность профессионала» с позиций социологической науки. Определены механизм становления профессионала как социокультурного типа. Предложен алгоритм анализа феномена профессионализма в правоохранительной деятельности в рамках интегрального социолого-акмеологического подхода.

Ключевые слова: правоохранительная акмеология, личность профессионала, профессионализм.

SOCIOLOGY MODE IN LAW ENFORCEMENT ACMEOLOGY: THE STATEMENT OF THE PROBLEM

Pogribna V.L.

In the article by Pogribna V.L. tells about such concepts as «profession», «professional» and «professionalism» as characteristics of the professional's personality. It contains the attempt of definition the phenomenon of professionally in the Law Enforcement Agencies activities by sociology and acmeology mode.

Key words: Law Enforcement acmeology, professional's personality, professionalism.

УДК 37.035:340.11

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК ФОРМА ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОВІДОМОСТІ

Розкрито поняття і сутність однієї з найпоширеніших форм деформації правової свідомості – правового нігілізму. Показано соціальну небезпечність цього соціального явища в реформованому українському суспільстві.

Ключові слова: правосвідомість, деформація правосвідомості, правосвідомість як система, правовий нігілізм.

Актуальність проблеми. Правосвідомість українських громадян, яка є одним із основних елементів правової культури, виступає важливим чинником формування правової держави та громадянського суспільства в Україні. Через філософсько-правовий аналіз правосвідомості стає можливим пізнання того, яким чином право функціонує у суспільстві, яким чином громадяни сприймають право, ставляться до нього, визнають або не визнають закріплені у ньому цінності, норми, принципи, ідеї тощо. Внаслідок цього розгляд різних проблем правосвідомості, багато з яких й досі є дискусійними, має найважливіше значення у системі філософсько-правових знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські та правові аспекти правової свідомості розкриваються в працях відомих українських науковців (Н. Бура, В. Головченко, В. Бабкін, С. Бобровник, Г. Балюк, В. Копейчиков, В. Котюк, А. Крижановський, Є. Назаренко, В. Оксамитний, М. Орзіх, В. Селіванов, В. Сіренко, С. Станік, В. Тацій та ін.), а також російських учених (С. Алексеев, Д. Керімов, Є. Лукашова, Н. Матузов, В. Кудрявцев, М. Козюбра, І. Самощенко, В. Сальников та ін.), на яких ґрунтується дане дослідження. **Метою** цієї статті є філософсько-правове обґрунтування сутності правової свідомості, а також аналізування правового нігілізму як форми вияву деформації правосвідомості, його найважливіших видів.

Виклад основного матеріалу. В сучасній філософсько-правовій літературі найбільш поширеним є визначення правосвідомості як сфери суспільної свідомості, що відображає правову дійсність у формі правових знань і оціночного ставлення до права і практики його реалізації, соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людей у сфері права. Так, на думку Н. Юрашевича, «правова свідомість – система відчуттів, звичок, уявлень, оцінок, поглядів, теорій, ідей суб'єктів права (носіїв правосвідомості), що відображають правову дійсність і оціночне ставлення до неї (до соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій суспільства, до минулого, сучасного або очікуваного права) і виконують завдяки цьому роль своєрідного регулятора (саморегулятора) їх поведінки в юридично важливих ситуаціях» [1, с. 181].

Слід зазначити, що за своїм змістом правосвідомість може розрізнятися своєю цілеспрямованістю, тобто бути позитивною чи негативною щодо характеру відображення правової діяльності і ставлення їх носіїв до права, законності, правосуддя тощо. Позитивна правосвідомість припускає в цілому позитивне оцінювання правової діяльності. Суб'єкт позитивної правосвідомості сприймає право як реальний та ефективний інструмент, за допомогою якого можна й треба регулювати правостосунки, вирішувати юридичні

конфлікти, що виникають, та захищати права і законні інтереси в правовому полі.

У свою чергу суб'єкт деформованої правосвідомості сприймає право як неефективну або, більш того, згубну для себе соціально-нормативну систему, обмежуюче-каральну за своїм характером.

Деформована правосвідомість характеризується наявністю таких ідей, поглядів, уявлень, почуттів, настроїв, переживань, емоцій, які перекручено, неадекватно відображають правову дійсність і виражають негативне ставлення до права, юридичної діяльності тощо.

Деформована правосвідомість втілюється в правовому нігілізмі. Термін «нігілізм» у перекладі з латини означає негативне ставлення суб'єкта, соціальної групи, класу до певних норм, цінностей, ідеалів, поглядів, а подекуди – і до всіх сторін людського буття. Нігілізм є досить розмаїтим явищем. Він може бути правовим, політичним, ідеологічним тощо залежно від того, які соціальні норми і цінності не визнаються, про яку галузь знань йдеться [2, с. 12].

Негативне ставлення до соціальних, моральних, релігійних, правових та інших засад і правил виникло у світогляді людини з моменту зародження перших соціальних груп, суспільства і держави. У XVII–XVIII ст. наукова думка в Європі сформувала нову течію, яка отримала назву «нігілізм». Автор статті «Нігілізм» В. Мюллер-Лаутер вважає: «Як «terminus novus» воно було вжито в 1733 р. Ф. Л. Гетціусом щодо теології та філософії, а також до інших наук, аж до юриспруденції та медицини» [3, с. 846]. Слово «нігіліст» використовували для негативної характеристики певних політичних і соціальних настанов у французькій літературі після 1793 р., у якій воно не збігалося з філософським значенням поняття «нігілізм» у Німеччині.

Відповідно до словника Робера термін «нігілізм» відомий у Франції з 1787 р. Робер виділяє три його значення: 1) нігілізм як філософська доктрина, згідно з якою немає нічого, що існувало б абсолютно; 2) ідеологія, яка відкидає будь-яке соціальне принуждення; 3) настрої, які характеризуються песимізмом і моральним розчаруванням [4, с. 11, 52].

С. Чернов вважає, що найбільшої популярності поняття «нігілізм» набуває у зв'язку з ім'ям Ф. Х. Якобі, який вживає це поняття для критики філософії І. Канта. За Якобі, кантівський «нігілізм» має два аспекти. «По-перше, Кант знищує реальність предметів почуттєвого досвіду, саме тих предметів, серед яких ми живемо і які ми пізнаємо. По-друге, надчутливі предмети ідей розуму (і перш за все – Бога) він перетворює на порожні фікції, продукт «гіпостазування», тобто рівним чином позбавляє їх справжньої реальності» [5,

с. 14]. Це поняття у Якобі відіграє роль руйнівно-творчу як своєрідний засіб переходу від розумової метафізики до філософії віри і почуття.

Однак найбільш повне вираження це поняття отримало в творах Ф. Ніцше. Можна з повною підставою стверджувати, що Ніцше є родоначальником філософської теорії нігілізму. Його ставлення до нігілізму є двояким і суперечливим. З одного боку, Ніцше – енергійний і безумовний прихильник нігілізму, який, за його словами, знищує ілюзорність таких високих ідеалів, як християнство, революція, свобода, рівність прав, миролюбність, філантропія, справедливість або істина. Всі ці великі слова, на думку Ніцше, мають цінну лише в боротьбі як знамена, а не як реальності, як пишні найменування для чогось невизначеного. З часів Платона, вважає Ніцше, світ поділяється на дві частини: на підлітний і не справжній, на буття і сенс, на істинний світ (потойбічний) і неістинний, в якому приречена жити людина. Такий поділ є ненормальним, і до нього може бути тільки негативне ставлення. Тому нігілізм є єдиним засобом, покликаним раз і назавжди покінчити з такого роду дуалізмом і тим самим сприяти настанню «ери надлюдини», де не буде роздвоєності світів, боротьби добра зі злом, правди з брехнею. Але, з другого боку, нігілізм не є чимось абсолютно цінним і значущим. Він сам повинен бути подоланий у процесі становлення «ери надлюдини». Нігілізм є наслідок ненормального розвитку суспільства та його духовної культури як такий припиняє своє існування з настанням «ери надлюдини». «Що позначає нігілізм?» – запитує Ніцше. І відповідає: «Те, що вищі цінності втрачають свою цінність. Немає мети. Немає відповіді на запитання «навіщо?»» [6, с. 67]. Звичайно, це визначення в принципі не є суворим і за своєю побудовою не може бути віднесено до логічно і науково вивіреного; воно не вказує на характерні риси нігілізму як соціального явища. Однак у наведеній цитаті підкреслюється один досить істотний момент: нігілізм виникає там, де життя знецінюється, де втрачена мета і немає відповіді на питання про сенс життя, про сенс існування самого світу.

Тема нігілізму не перестає займати й сучасних філософів. Так, М. Хайдеггер у роботі «Європейський нігілізм» визначає нігілізм «як історичний рух, а не якийсь кимось представлений вчення або погляд ... Нігілізм – це не просто історичне явище поряд з іншими явищами – християнством, гуманізмом і просвітництвом у рамках європейської історії. Нігілізм за своєю сутністю – основний рух в історії Західної Європи. Цей рух виявляє таку глибину, що його розгортання може мати наслідком тільки світову катастрофу. Нігілізм є всесвітньо історичним рухом народів Землі, втягнутих у сферу впливу сучасності» [7, с. 65–69].

Філософський аналіз сутності нігілізму, яка полягає у запереченні моральних, етичних засад суспільства і держави як ілюзорних дозволяє розглянути зміст правового нігілізму. Дослідження правового нігілізму як різновиду нігілізму як такого широко подано в роботах учених-правознавців. Так, на думку Н. І. Матузова, правовий нігілізм – це невизнання права як соціальної цінності, що виявляється в негативному ставленні до права, законності, правопорядку, невірі в необхідність права, його можливості, суспільну корисність [8, с. 15]. В. Туманов зазначає, що правовий нігілізм – це патологія свідомості, яка викликається певним станом суспільства [9, с. 18]. На сучасному етапі саме ці визначення найчастіше використовуються в науковій літературі для позначення теоретичних підходів до вивчення правового нігілізму в сучасних умовах.

З урахуванням наведеного можна стверджувати, що правовий нігілізм являє собою деструктивний соціальний феномен, сутність якого – негативне ставлення до права, зневіра в його можливості розв'язувати нагальні проблеми так, як того вимагає соціальна справедливість. Більш конкретно кажучи, правовий нігілізм характеризується: по-перше, юридичною некомпетентністю (відсутність правових знань); по-друге, негативним оцінюванням права (відкидання його соціальної цінності як найбільш ефективного способу регулювання суспільних стосунків); по-третє, поширеністю навичок та стереотипів неправомірної поведінки.

Правовий нігілізм виникає як наслідок недосконалості права, його інструментарію, дисгармонії соціальних преференцій, державної реалізації права, існуючого в суспільстві правопорядку [10, с. 67]. До цього ж треба додати й такі причини появи правового нігілізму, як незнання права, негативні правові настанови, правова пасивність та протиправна мотивація особистості [11, с. 21–25]. Тенденція до збільшення кількості індивідів з такими характеристиками в масштабах всієї країни спричиняє правову десоціалізацію суспільства. Суб'єкти з низьким рівнем правосвідомості зазвичай шукають у юридичних нормах прогалини та «обхідні шляхи» з метою їх використання у своїй діяльності або легкого досягнення власних корисливих потреб. Усі згадані причини призводять до того, що правовий нігілізм прогресує та набуває нових якостей і форм вияву.

Можна виділити найбільш характерні особливості сучасного правового нігілізму. Він, по-перше, має підкреслено демонстративний, вольовий, агресивний і неконтрольований характер; по-друге, є глобальним, масовим, широко поширеним не тільки серед громадян, а й в офіційних державних структурах, законодавчих, виконавчих та правоохоронних органах влади; по-третє, має різноманітні форми вияву – від кримінальних до легальних (ле-

гітимних), від парламентсько-конституційних до мітінгово-охлократичних, від «поверхнових» до побутових; по-четверте, має особливу ступінь руйнування, опозиційну або популістську спрямованість, регіонально-національне забарвлення; по-п'яте, зливається з політичним, моральним, духовним та економічним нігілізмом, що разом утворює єдиний деструктивний процес.

За думкою В. Гоймана, правовий ідеалізм являє собою гіпертрофоване (уведене в абсолют) розуміння ролі юридичних засобів у здійсненні соціально-економічних, політичних та інших завдань без урахування їх реальних можливостей [12, с. 5].

Правовий нігілізм має різноманітні форми свого вияву, однією з яких є правовий інфантилізм, котрий виявляється в проблемності, нерозвиненості та несформованості правових поглядів, настанов, знань, уявлень. Його формування пов'язане з тим, що представники різноманітних соціальних груп отримали недостатній рівень знань про право і правову дійсність або мають про них перекручені уявлення. Це не надає можливості правильно усвідомити правову реальність і відповідним чином будувати свою правову поведінку. Найбільш небезпечним виявом даного феномена треба вважати цинізм як відверто-презирливе ставлення до права, правових настанов і правил правової поведінки в суспільстві. Ще однією, другою формою правового нігілізму виступає правовий негативізм (радикалізм), тобто усвідомлене ігнорування вимог закону, що виявляється в скептичному ставленні до права, навіть до повної невіри в його спроможності. У межах цієї форми правового нігілізму формується не тільки неприязнь відносно чинної системи права, а й у цілому під сумнів ставиться спроможність правової регламентації суспільних стосунків.

Правовий негативізм може виражатися в завуальованій формі або мати яскраво виражений, відкрито-агресивний характер. У кожному окремому випадку має своє обґрунтування: політичні міркування, небажання брати на себе відповідальність, самовпевненість, упевненість у власній безкарності тощо. Частіше за все негативізм пронизує правосвідомість людей у латентній, завуальованій формі, що виражається в юридичній некомпетентності, низькій правовій освіченості суб'єкта права, який не знає своїх прав і обов'язків.

Як бачимо, правовий нігілізм – явище негативне. Але в сучасних умовах цей традиційний підхід до розуміння природи цього феномена доповнюється так званим новаторським підходом, представники якого обґрунтовують думку про його позитивність або про те, що до існування правового нігілізму призводить саме право через власну недосконалість. Правовий нігілізм розглядається як специфічний соціальний орієнтир, який вказує напрямок для подолання негативних тенденцій у державно-правовій галузі, наближення влади до суспільства, підвищення авторитета права і держави і без якого стає

неможливим пошук нових концепцій та ідеалів, а також шляхів розв'язання існуючих у суспільстві проблем. Повне використання цього зворотного зв'язку – реальна гарантія демократичного розвитку держави.

Подолання правового нігілізму – процес тривалий і складний, передбачає зміни об'єктивних чинників життя суспільства і спрямований на створення оновленого соціально-правового середовища. У системі засобів подолання правового нігілізму пріоритетне значення, по-перше, набуває правова політика держави, яка повинна бути підпорядкована завданню утвердження в суспільному житті якісного правового закону, котрий відображав би інтереси особистості, різноманітних соціальних угруповань, відповідав би міжнародно-правовим стандартам, національним правовим традиціям, діючи ефективно; по-друге, подолання правового нігілізму пов'язано також з утворенням якісної системи правового обслуговування, в тому числі правового інформування населення, яке підвищує правову компетентність громадян; по-третє, перспективним напрямком подолання правового нігілізму може бути загальна юридична освіта, переваги якої містяться в рівному розподілі періодів навчання під час життєвого циклу людини і наданні їй можливості здобувати необхідні юридичні знання, вміння і навички у той момент, коли у неї виникає в них необхідність; по-четверте, подолання правового нігілізму пов'язане з поліпшенням механізму правового регулювання суспільних стосунків і правового захисту інтересів громадян та суспільства в цілому. Передусім це створення за допомогою державної правової політики, а також юридичних інформаційних засобів таких умов, коли для громадян дотримуватися закону буде вигідним, ніж його порушення.

Висновки. Правосвідомість є сукупністю правових уявлень, почуттів, переконань, оцінювань, що виражають ставлення індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому до права, поведінки людей в галузі правового регулювання. В умовах української дійсності існує гостра необхідність у подоланні правового нігілізму як форми деформації правосвідомості, вдосконаленні правосвідомості громадян, аби вона була утворюючою і креативною, скріплювала правопорядок у суспільстві. Ця проблема має розв'язуватися шляхами розвитку юридичної освіти і правового виховання населення, а також удосконалення правотворчої і правозастосовної діяльності, що здійснюється державними органами України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрашевич Н. М. Эволюция понятия правового сознания / Н. М. Юрашевич // Правоведение. – 2004. – № 2. – С. 178–187.

2. Головченко В. Историчні витоки правового нігілізму / В. Головченко, В. Чорний // Віче. – 2007. – № 11. – С. 10–19.
3. Mueller-Lauter W. Nihilismus / W. Mueller-Lauter // Historisches Worterbuch der Philosophie. Bd. 6 / Hrsg. Joachim Ritter und Karl-Fridrich Grunder. – Basel; Stuttgart, 1984. – 902 с.
4. Le Petit Robert. P. Dictionnaire alphabetique & analogique de la langue. francaise / R. P. Petit. – P.: Societe du Nouveau Littre, 1967. – 125 с.
5. Чернов С. А. Кантианцы против Якоби / С. А. Чернов // Credo New: теорет. журнал. – 2004. – № 4. – С. 10–21.
6. Ницше Ф. Воля к власти / Ф. Ницше. – М. : Изд-во ИЧП «Жанна», 1994. – 250 с.
7. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М. : Логос, 1993. – С. 63–176.
8. Матузов Н. И. Правовой нигилизм и правовой идеализм. Курс лекций / Н. И. Матузов. – М. : Наука, 1994. – 137 с.
9. Туманов В. А. Правовой нигилизм в историко-идеологическом ракурсе / В. А. Туманов // Государство и право. – 1993. – № 8. – С. 15–24.
10. Сафонов В. Г. Понятие правового нигилизма / В. Г. Сафонов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 65–72.
11. Бондарев А. С. Правовой нигилизм – форма правовой антикультуры личности / А. С. Бондарев // Вестн. Перм. ун-та. Юрид. науки. – 2001. – № 2. – С. 21–29.
12. Гойман В. И. Правовой нигилизм: пути преодоления / В. И. Гойман // Сов. юстиция. – 1990. – № 9. – С. 4–11.

ПРАВОВОЙ НИГИЛИЗМ КАК ФОРМА ДЕФОРМАЦИИ ПРАВОСОЗНАНИЯ

Климова Г. П.

Раскрыты понятие и сущность одной из самых распространенных форм деформации правового сознания – правового нигилизма. Показана социальная опасность этого социального явления в реформируемом украинском обществе.

Ключевые слова: правосознание, деформация правосознания, правосознание как система, правовой нигилизм.

LEGAL NIHILISM AS A FORM OF JUSTICE DEFORMATION

Klimova G. P.

Disclosed concept and essence of one of the most common forms of deformation of legal consciousness and legal nihilism. Shows the social danger of this social phenomenon in reform Ukrainian society.

Key words: justice consciousness, deformation of legal awareness, of justice system legal nihilism.

